

dostávají ke kvalitativnímu pojetí životního prostoru, pro nějž je výchozí čitelnost a přehlednost místa (K. Lynch, Ch. Norberg-Schulz). Teoretickou šablonou se jim nakonec staly tři základní „archetypální konfigurace“: plocha, linie a bod, skrze které je dle autorů možné uchopit a dešifrovat strukturu a prostorovou skladbu krajiny a který vycházejí zároveň vstříc lidské schopnosti orientace v prostoru (s. 26). Toto přehledné řešení se stalo navíc grafickým a designovým leitmotivem projektu, který umožňuje čtenáři pohotovou orientaci v popisovaných krajinných prvcích, ale i mapových podkladech. Schéma *plocha–linie–bod* člení vyváženě knihu do tří hlavních částí.

Za zdařilý považují první soubor kapitol interpretující prvky krajiny rozvíjející se v ploše. Jak dobře autoři zdůrazňují, většina studií zabývajících se barokní krajinou se orientuje na architektonické a sochařské prvky, a tudíž na krajinné celky komponované s vyšším záměrem prostor významově a esteticky uspořádat. Ovšem podobu krajiny v době 17. a 18. století ovlivňoval člověk především svými ekonomickými nároky z pozice hospodáře, a tak byla valná většina kulturní krajiny členěna přehlednými pásy polností, luk a lesů (resp. zejména porostlin), zahrad, sadů, vinic, obor a rybníčních ploch. Právě toto mají autoři na paměti, když velice zasvěceně uvádějí čtenáře do zemědělského provozu na vybraných územních celcích; ilustrují své závěry nejen na množství mapových a ikonografických podkladů, ale také názornými grafy. Nejsou samozřejmě opomenuty ani exkurzy k záležitostem, kterým bývá v uměnovědné literatuře zpravidla věnováno více prostoru (panské obory, bažantnice). V těchto aspektech se probírané krajinné celky v zásadě nevykaly dobovému úzu a samozřejmě s přihlédnutím ke specifickým oblastem si čtenář (resp. i návštěvník výstav) může udělat velmi kvalitní obrázek o podobě české a moravské kulturní krajiny v 17. a 18. století a jejím následném vývoji.

Specifika zeměpisné polohy (příhraničí) a krajinného reliéfu (např. záplavová oblast Drnholce) zkoumaného území se podařilo autorům výborně vystihnout v části knihy věnující se liniím v krajině – tedy dálkovým i lokálním cestám a říčním tokům, mezi nimiž samozřejmě hraje prim řeka Dyje se svými slepými rameny, inundačními územími a odpovídající mostní výstavou (zejména pozoruhodným dílem je tzv. Desetíměstí u Drnholce). Pozornost je věnována také nehmotným liniím v podobě různých druhů právních, administrativních a přirozených hranic (státu, panství, sídel, ale třeba i vinic), jejichž význam autoři zasvěceně rozebírají a dávají do širších souvislostí. V kontextu kapitoly budí pozornost zařazení „*plenérových oratorií*“, tedy drobné sakrální architektury doplňující cesty, která by svým charakterem významného bodu v krajině částečně mohla patřit do následující skupiny krajinných veličin.

Poslední soubor kapitol (*Bod*) je věnován sídlům

a architektonickým úběžníkům s profánní i sakrální funkcí (vesnice, města, aristokratické rezidence, poutní místa). Právě sídelní zástavba je jedním z nejviditelnějších rozlišovacích znaků tří popisovaných území, a tak k rozboru přímo vybízí srovnání urbanizované krajiny s centrem v podobě královského města Znojma či poddanského Mikulova s venkovskou krajinou s centry v menších městech (Jaroslavičce) a poplužních dvorech. V tomto kontextu kladně hodnotím také menší sociální sondy do životního rytmu obyvatelstva těchto sídelních struktur. Méně nápaditě je řešena část věnovaná poutním místům a areálům. Autoři sice diferencují jednotlivé typy poutních míst (lokální, vzdálená a přenášená, se středověkou tradicí a dobou vzniku v barokní době), ale ty pouze uspořádávají do jakéhosi stručnějšího katalogu.

Přehledné dělení krajinných prvků podle výše popsaných základních vzorců skýtá jedno nebezpečí, kterým je přílišná popisnost. Ta rozhodně není na škodu, pokud výstup pojmem jako zasvěceného průvodce krajinou, který nám bude dávat jednotlivé prvky, úseky a pohledy do širších souvislostí. Kniha však nese název *Krajina jako dílo* a každé dílo anticipuje svého tvůrce. Toho si byli autoři sice dobře vědomi a například kapitolami se objevují znovu a znovu odpovídající pasáže o vlivu lidské činnosti, a to od velkorysých zásahů ideových tvůrců, členů vysoké aristokracie, až po každodenní užívání krajiny jejími obyvateli; postrádám ovšem jakousi syntézu, která by podtrhla význam toho, co název knihy předjímá. V úvodu by také bylo vhodné zařadit bližší uvedení do zmíněných krajinných celků. Pro čtenáře, který není s daným územím věrně obeznámen, by bylo vhodné za doprovodu mapových podkladů je na úvod vymezit a jasně ohraničit, a to nejen zeměpisně, ale především naznačením vývoje majetkoprávních vztahů v 17. a 18. století.

Navzdory výše zmíněné výtce, či lépe řečeno podnětu, však předložená publikace (resp. i samotný projekt) představuje důležitý příspěvek k poznání historické kulturní krajiny a 17. a 18. století. Důsledně dodržovaný mezioborový přístup, představení jednotlivých krajinných prvků v kontextu dalších a zdůraznění jejich vzájemných vazeb, použitý a shromážděný mapový a ikonografický materiál, který byl dále využit k tvorbě interaktivních map, a způsob prezentace, který zpřístupňuje a otevírá „*krajinu jihomoravského pohraničí*“ širokému publiku, zaslouží bezesporu pozornost.

Lucie RYCHNOVÁ

Litoměřický soupis vyšel v češtině

Kristina UHLÍKOVÁ – Jana CHADIMOVÁ – Martin BARUS (edd.), Vinzenz LUKSCH, *Topographie der historischen und kunst-Denkmale im politischen Bezirke Leitmeritz. Teil I. Stadt Leitmeritz. Teil I.*, Praha: Artefactum; [Litoměřice]: Biskupství litoměřické 2015, 486 s. ISBN 978-80-86890-79-1.

Na sklonku 19. století vyvstala potřeba českých akademiků vytvořit soupis historických a uměleckých památek na českém území, jehož dosavadní absence začala být vnímána stále silněji. Přitom se nejednalo pouze o snahu tyto památky evidovat a poskytnout přehled o jejich výskytu, ale také o ně pečovat, čemuž měly dopomoci právě regionální soupisy. Ty začala vydávat Archeologická komise České akademie věd a umění už od roku 1897.¹ S jejich produkcí pokračovala až do 30. let 20. století, kdy vzrůstaly požadavky na pečlivou evidenci památek především kvůli jejich ochraně před hrozícím válečným nebezpečím. Právě v takovém období se nejvíce ukázal smysl a užitečnost umělecko-historických soupisů. Snaha evidovat památky se nicméně rozvinula i po válce. Roku 1957 byla vydána objemná publikace *Umělecké památky Čech*,² která poprvé komplexněji zahrnovala památky na území Čech. Tato práce byla důkladně revidována a později, mezi léty 1977–1982, vyšly 4 svazky stejnojmenného díla bohatě doplněného o další informace.³

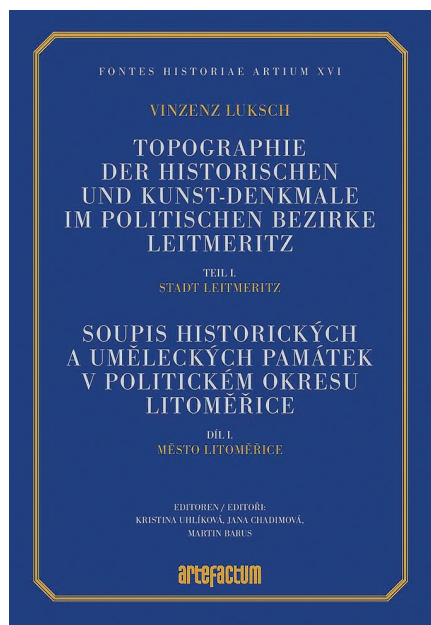
Umělecké památky Čech jsou co do množství zpracovaných dat skutečně úctyhodné a dodnes v tomto směru nepřekonané jinou soupisovou prací. Cíl postihnout a lokalizovat všechny české umělecké pamětihodnosti je však nutně vykoupen přílišnou stručností v popisech jednotlivých památek a v některých přípa-

■ Poznámky

1 V tomto roce byly vydány (plným názvem) *Archaeologickou komissí Akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění dva soupisy: Soupis památek historických a uměleckých v království Českém od pravěku do počátku XIX. století. I. Politický okres Kolínský*, který sepsal Karel B. Mádl, a svazek *II. Politický okres Lounský* z pera Bohumila Matějky. Další díly byly vydávány nepřetržitě, někdy dokonce dva i více svazků za rok, do roku 1913. Později, až od roku 1921, vycházely velmi sporadicky (1921, 1929, 1930, 1935 a 1937).

2 Zdeněk Wirth (ed.), *Umělecké památky Čech*. 1. vyd., Praha 1957.

3 Emanuel Poche (ed.) a kol., *Umělecké památky Čech*. 1. A–J; 2. K–O; 3. P–Š; 4. T–Ž, Praha 1977, 1978, 1980, 1982. Další svazky *Uměleckých památek*, týkající se Moravy, Slezska a zvláště Prahy, pak vycházely od 90. let minulého století.

dech i jejich nepřesnostmi. Tento nedostatek naproti tomu vynahrazují rozsahově menší regionální soupisy, které jsou v deskriptcích podrobnější, což ocení zejména památkáři a historici umění. Třebaže v současné době značné množství informací z výše zmíněných prací (včetně UPČ) zastarává, je tato skutečnost paradoxně mnohdy o to přínosnější, čím starší tato díla jsou. Zachycují totiž stav památek před desítkami i více let a především původní umístění dnes již ztracených anebo jen přemístěných objektů a předmětů. Nesmírně užitečné jsou také uváděné seznamy starších písemných zdrojů a pramenů.

Ne všechny regionální soupisy byly ovšem ve své době vydány knižně. Platí to také pro původně německy psaný *Soupis historických a uměleckých památek v politickém okrese Litoměřice* od Vinzenze Luksche dokončený roku 1920, který se tak stal předmětem předkládané edice.⁴ Ta se ale týká pouze části z celkového Lukschova díla, přesněji jednoho ze dvou svazků, vzniklých odděleně při opisu Lukschova rukopisu na psacím stroji někdy v 60. či 70. letech minulého století – první díl se věnuje památkám ve městě Litoměřice a druhý památkám v okolních obcích a městech. Toto rozdělení respektuje také recenzovaná edice, která byla původně až do nalezení Lukschova rukopisu v roce 2013 odkázána na strojopisný přepis, nacházející se dnes v několika kopiích v litoměřických institucích.⁵ V roce 2015 vydaný svazek představuje první díl, tedy soupis historických a uměleckých památek města Litoměřice.⁶ Dalším důvodem pro oddělení památek okresního města, které jinak Luksch plánoval zahrnout do jednoho svazku společně s památkami v okolí Litoměřic, byl záměr editorů vytvořit bilingvní verzi knihy, čímž se zdvojnásobil její rozsah. Překlad se

však netýká pouze Lukschova původního německého textu, ale i nově doplněných českých textů, které byly převedeny do němčiny. Na tomto užasném počínu se podíleli překladatelé Jan Kvapil (překlad německého textu) a Petra Sochová (překlad českého textu). Sympatická je také snaha o zrcadlové uspořádání textů, kdy má český text na lichých stranách odpovídat německému textu na sudých stranách pro co největší přehlednost a čtenářovu snadnou orientaci.

Kromě úvodních slov současného litoměřického biskupa a generálního vikáře Biskupství litoměřického a předmluvy je publikace rozdělena do tří částí, které jsou dále členěny do podkapitol.

První část představuje rozsáhlý *Úvod*, seznamující se Soupisem památek jako takovým. Podkapitole *Historie Soupisu litoměřického okresu* se věnovala Kristina Uhlíková, která má jinak s umělekohistorickými soupisy řadu zkušeností.⁷ Na tomto místě sledovala především okolnosti vzniku Lukschova soupisu a jeho další osudy, které po nedávném nálezů rukopisu vystaly konečně na světlo. Díky nim zjišťujeme, proč nakonec nebyl Lukschův Soupis, který měla vydat Archeologická komise ČAVU společně s německou Umělekohistorickou komisí Společnosti pro podporu německé vědy, umění a literatury v Čechách, vydán a kam se ztratil.⁸

Druhé úvodní podkapitoly s názvem *Osobnost autora Vinzenze Luksche* se zhostil Martin Barus, který se touto osobností intenzivně zabýval už v minulosti.⁹ Jako první nyní přináší podrobný životopis autora Soupisu památek na Litoměřicku, vzdělaného duchovního, vysokoškolského pedagoga a zakladatele litoměřického diecézního muzea.

Následuje důkladný *Formální a textový rozbor* Lukschova rukopisu (K. Uhlíková), v němž se řeší jednak vnější podoba pramene (např. způsob uložení, velikost listů, styl písma), jednak jde o popis rukopisu také po obsahové stránce, tedy jakým způsobem Luksch přistupoval k vlastnímu záznamu památek, nápisů a chronogramů na nich zachovalých. Luksch vycházel ze soupisů Antonína Podlahy,¹⁰ které mu sloužily jako metodická příručka k sestavení vlastního soupisu. Jeho podoba se tedy příliš neliší od ostatních soupisů vydaných Archeologickou komisí již dříve. Na základě textového rozboru jsou v této podkapitole zhodnoceny také Lukschovy znalosti v oblasti historie a historie umění a jeho jazykové dovednosti.

Poslední podkapitola první části publikace má název *Písemné prameny využitě autorem při zpracování Soupisu* (M. Barus). Vzhledem k tomu, že Luksch neuváděl prameny ve svém rukopisu vždy precizně, byla v některých případech nutná jejich identifikace, ba co víc, byla k nim dohledána také jejich současná místa uložení, čímž byla podána pomocná ruka dalším badatelům.

Druhou část svazku tvoří edice Lukschova soupisu jako taková (K. Uhlíková, J. Chadimová, M. Barus), které samozřejmě předchází nutné náležitosti takového vydání v podobě podkapitol (*Ediční poznámka*, *Obrazová příloha*, *Překladatelská poznámka*, *Seznam zkratk*). Přepis Lukschova textu se snaží být maximálně věrný původnímu zápisu. S velkou pečlivostí i důmyslností tedy zachovává nejen jeho obsah, včetně pozdějších připsků a odkazů na literaturu a vyob-

■ Poznámky

4 Jde už o čtvrtý svazek umělekohistorických soupisů, které nevyšly v době svého vzniku, vydaný v edici *Fontes historiae artium* nakladatelstvím Artefactum: Jana Marešová (ed.), Václav Karel Vendl, *Edice nedokončeného soupisu uměleckých památek politického okresu pardubicko-holicko-přeloučského*, Praha 2007; Jan Sommer – Kristina Uhlíková (edd.), *Josef Soukup – Jan Valchař, Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese ledečském*, Praha 2010; Kristina Uhlíková (ed.), *Karl Friedrich Kühn, Verzeichnis der kunstgeschichtlichen und historischen Denkmale im Landkreis Friedland*, Praha 2013.

5 Na Biskupství litoměřickém, ve Státním okresním archivu Litoměřice se sídlem v Lovosicích, v Oblastním muzeu v Litoměřicích a v Severočeské galerii výtvarného umění v Litoměřicích.

6 V předmluvě edice je avizováno, že se počítá také s vydáním druhého svazku (s. 15).

7 Myšlena je tím nejen její práce na edicích zmíněných v poznámce č. 2, ale také teorie, např. Kristina Uhlíková, Zdeněk Wirth a soupisy památek. 1. díl. Zapojení Z. Wirtha do soupisového projektu Archeologické komise v období před 1. světovou válkou, *Zprávy památkové péče* LXVIII, 2008, s. 145–151; Eadem, První publikované umělekohistorické topografie v Čechách, *Zprávy památkové péče* LXX, 2010, s. 44–48.

8 Nalezen byl v pozůstalosti Viktora Kotrby uložené v Ústavu dějin umění AV ČR.

9 Martin Barus, *Dějiny litoměřického Diecézního muzea*, in: *Ad gloriam Dei. 130 let Diecézního muzea v Litoměřicích a 20 let jeho obnovené existence*, Litoměřice 2015, s. 11–28, 34–59.

10 Český kněz a teolog, který se angažoval v činnosti Archeologické komise a v organizaci soupisového projektu jako sekretář Komise. Některé jeho soupisy: Antonín Podlaha, *Soupis památek historických a uměleckých v království Českém od pravěku do konce XIX. století. IX. Politický okres Rokycanský*, Praha 1900 (německy 1901); Idem, Kamil Hilbert, *Soupis, Král. Hlavní město Praha: Hradčany. I. Metropolitní chrám sv. Víta*, Praha 1906; Idem, *Soupis, XXXV. Politický okres Benešovský*, Praha 1911.

razení s číslováním, které počíná až číslem 92,¹¹ ale také svým uspořádáním odpovídá původní struktuře rukopisu. Ovšem v rámci maximální snahy o uchování podoby rukopisu mohly být Lukschovy odkazy na strany, které nakonec nedoplnil, ponechány přímo v textu, a nikoli umístěny do poznámky, i když vlastně nemají žádnou výpovědní hodnotu.

V textu jsou odlišným typem písma vyznačeny dodatky od Ericha Tursche¹² tak, aby bylo na první pohled patrné, že nebyly psány Lukschovou rukou. Stejným způsobem jsou vyznačeny poznámky ke slovům či frázím, které Tursch přeškrtl a nahradil svými vlastními psanými výrazy a poznámkami. Dokonce i překlad německého textu se snaží být hlavně po obsahové stránce co nejvěrnější. Aby však mohl být záznam také dobře srozumitelný pro dnešního čtenáře, byly vloženy do německého i českého překladu jak současné místní názvy k dříve jinak pojmenovaným lokalitám, tak výstižnější odborné termíny v případech, kdy Luksch použil pro jeden existující výraz významový opis. Tyto přípisky jsou samozřejmě vyznačeny hranatými závorkami.

Ve svém rukopisu Luksch hojně odkazoval také na literaturu, ze které čerpal informace pro svou práci. Odkazy, které necitoval vždy v úplnosti či korektně a které autor poznamenával přímo do textu, jsou editory doplněny o přesnější citaci v poznámkách, což opět představuje užitečnou pomůcku pro další bádání.

Celé dílo pak oživuje obrazová příloha vkládaná mezi textové pasáže. Hodnotná je především tím, že zařazuje dochovaná vyobrazení (kresby, plány), vytvořená přímo pro účely soupisu. V mnohých případech byly přidány také dobové fotografie, pocházející z několika institucí¹³ a zachycující litoměřické památky v té době, kterou zaznamenal Luksch ve svém soupisu. Třebaže nejsou jeho původní součástí, slouží k dobrému záměru ukázat popsané, avšak v některých případech už neexistující anebo přestavěné památky.

Co se týká obsahové, respektive překladatelské stránky, je třeba podotknout, že je v českém překladu jednotně a ne vždy zcela korektně užíváno slovo „erb“. Přestože němčina používá pouze jedno slovo pro tento výraz, „Wappen“, čeština rozlišuje mezi erbem a znakem, který je nedědičný. Je jím tedy znak církevní osoby, církve jako takové nebo městský a státní.

Do závěru druhé části byly zařazeny ještě shrnující seznamy, které se váží k údajům v Lukschově soupisu. Prvním je *Seznam objektů* nacházejících se v Litoměřicích, řazený podle Lukschova vlastního členění památek v soupisu (snad podle významnosti objektů ve městě), nikoli abecedně, což může čtenáře hledajícího konkrétní objekt nejprve zmást, ačkoli seznam s odkazy na stránky v edici není nikterak dlouhý. Další je *Seznam autorem předpokládaných vyobrazení*. Ne

všechna zde uvedená vyobrazení se však vyskytují přímo v publikaci vzhledem k neúplnému dochování všech materiálů. Jedná se tak pouze o Lukschův vlastní seznam vyobrazení, která plánoval do soupisu zařadit. Stal se nicméně důležitým východiskem pro editory, kteří podle něj jednak zařadili dochované ilustrace a jednak se snažili nahradit chybějící vyobrazení doplňujícími fotografiemi. Posledním seznamem je celkem rozsáhlý přehled *Osoby uvedené v edici*, k nimž jsou uváděna pouze základní životní data a stručné identifikační údaje.

Třetí část publikace přináší seznam vyobrazení, která byla v publikaci skutečně využita, shrnuje prameny a literaturu zvláště pro úvodní část a zvláště pro edici. Nechybí ani jmenný a místní rejstřík, oba uspořádané podle české abecedy.

Soupis památek v politickém okrese Litoměřice je již dlouho postrádaným dílkem do mozaiky regionálních soupisů památek historických a uměleckých v Čechách. Předkládaná publikace sice není aktuální příručkou, která by reflektovala současný stav litoměřických památek, jde však o edici díla vzešlého z pera významné osobnosti, jejíž práce se stala výjimečným pojítkem mezi českými a německými vědci. Není přitom bez významu, že ve své době, za první republiky, se jednalo o jediný takový společný podnik obou znesvářených stran.

Význam této edice spočívá také v zachování záznamu o stavu litoměřických památek téměř před sto lety, z nichž některé byly zničeny anebo přemístěny. Zvláštní pozornost si v tomto případě zaslouží dodnes už mnohdy nedochované zvony. V této publikaci lze dohledávat původ takovýchto památek. Je ovšem třeba mít na paměti, že ne všechny Lukschovy závěry jsou naprosto bezchybné.¹⁴ Editoři některé takové nesrovnalosti opomíjejí, snad ze stejného důvodu, z jakého se rozhodli rezignovat na konfrontaci popisu a informací o památkách v soupisu s jejich současným stavem, což je vzhledem k účelům edice a rozsahu publikace, která by tím neúměrně narostla, pochopitelné.

Přesto nebylo pouhým cílem konzervovat původní text jakožto pramen, který je třeba uchovat ve své celistvosti, ale rovněž jej oživit tím způsobem, aby se stal užitečnou příručkou pro současné badatele, z níž bude možné vycházet při aktuálních výzkumech. Tyto dva často protichůdné záměry se podařilo skloubit především díky vhodnému přístupu k samostatné edici. Jednak je třeba znovu vyzvednout bilingvní zpracování celé publikace, která tak zpřístupňuje informace jak českému, tak německému čtenáři a obzvláště badateli znalému obou jazyků pak umožňuje nahlédnout do českého překladu a porovnávat jej s původním německým pramenem. To usnadňuje také fakt, že obě jazykové verze jsou ve svazku zrcadlově uspořádány. Dále je to pečlivá práce na Lukschově textu, která se snaží být

maximálně věrná originálu i přes všechna možná úskalí, spočívající v pozdějších zásadách druhé osoby do textu, zachování obsahově nevýznamných vsuvek nebo ponechání neúplných citací (které jsou však doplněny úplnou citací v poznámce). Text zkrátka nebyl nijak svévolně upravován, což splňuje účel edice, zároveň je obohacen o aktuální informace o pramenech a literatuře a cenné dobové ilustrace. Publikace navíc přináší i nové a cenné poznatky o historii jednoho z členů rodiny regionálních Soupisů historických a uměleckých památek, vydávaných Archeologickou komisí Akademie věd, a o významné osobnosti Litoměřicka Vinzenzi Lukschovi.

Kniha je primárně určena pro badatele v oblasti historie a historie umění, ale vzhledem k mnoha výše zmíněným doplňujícím přílohám, zvláště týkajícím se osobností uváděných v edici, se v tomto díle neztratí ani laický zájemce o kulturu Litoměřic.

Příjemným bonusem je ukázka Lukschova rukopisu na předsádce knihy a složený plán města Litoměřic (císařský povinný otisk stabilního katastru z roku 1843) na místě zadní předsádky.

Petra KONUPKOVÁ

■ Poznámky

11 Jelikož byly Litoměřice původně součástí jednoho Lukschova rukopisu společně s dalšími obcemi Litoměřicka, pojednání o tomto městě a jeho památkách začínalo až na stránce 68 a končilo na straně 222, přičemž celý rukopis čítal 364 stran. Z toho důvodu je číslování vyobrazení posunutá a začíná až od čísla 92.

12 Erich Tursch (1902–1983), historik umění a malíř. Ve 30. letech vytvořil koncept soupisu památek žateckého okresu, který je uložen v Ústavu dějin umění ČR.

13 Pocházejí ze sbírek Ústavu dějin umění AV ČR, Generálního ředitelství Národního památkového ústavu, Státního okresního archivu Litoměřice se sídlem v Lovosicích, Oblastního muzea v Litoměřicích a Biskupství litoměřického.

14 Například chybně přisuzuje erb, který se v Lukschově době nacházel na Mírovém náměstí č. 35 (dnes v Oblastním muzeu v Litoměřicích), hejtmanu Bieneru z Bienenberku a zařazuje ho do roku 1800. Ve skutečnosti se však jedná o erb rodu Kandorský z Kandorské Hory, pocházející z 16. století (s. 417).